

Moninotkelmainen huono-osaisuus

Juho Saari: Huono-osaiset – Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus, 2015. 299 s. ISBN 978-952-495-355-9.

Eriarvoisuus ja huono-osaisuus ovat olleet esillä mediassa paljon viime aikoina, eivätkä vähi-ten kyseessä olevan kirjoittajan omasta ansiosta. Yksittäiset traagiset tarinat ovat nousseet otsikoihin, mikä on myös vai-

kuttanut poliittiseen päätöksentekoon lisäten painetta edistää huono-osaisten, kuten vähävaraisten lapsiperheiden ja vanhusten elinoloja. Saaren kirja menee astetta syvemmälle käsitellessään suomalaista huono-osaisuutta sen äärimmäisessä muodossa. Kirja käsittelee pitkäaikaisasunnottomuutta äärimmäisen huono-osaisuuden indikaattorina, mutta nostaa esiin myös yleisesti eriarvoisuutta lisääviä ja vähentäviä tekijöitä. Suomen kaltaisessa vahvassa hyvinvointivaltiossa, jossa institutionaalinen julkinen tuki on erittäin suurta, ei olettaisi äärimmäisen huono-osaisuuden olevan suuri ilmiö. Tästä huolimatta eri tutkimusten perusteella Suomessa voidaan sanoa olevan 10 000 – 30 000 pitkäaikaisasunnottomaa, ja luku on viime vuosikymmenien aikana kasvanut. Jo tämä itsessään kertoo lisääntyneestä tarpeesta huono-osaisuutta ja eriarvoisuutta käsittelevälle tutkimukselle ja kirjallisuudelle, joka nostaa esiin eriarvoisuuden äärimmäisen negatiiviset lopputulokset ja tutkii avoimesti sosiaalipolitiikan roolia lisääntyneeseen huono-osaisuuteen.

Saari useine tutkimusryhmineen on tutkinut suomalaista huono-osaisuutta jo pitkään; ainutlaatuiset tutkimustulokset leipäjonojen asiakkaista ja asunnottomista ovat saaneet

paljon täysin ansaittua yhteiskunnallista huomiota. Tämä kirja on luonnollinen jatkumo näille tutkimuksille: se kokoaa yhteen tutkimusten ja selvitysten tuloksia, luoden erittäin kattavan kokonaiskuvan huono-osaisten elämään liittyvistä yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista tekijöistä. Köyhyystutkimuksessa on aiemminkin, niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla, nostettu esiin huono-osaisten elinoloihin liittyviä tutkimustuloksia ja tutkittu poliittisen järjestelmän vaikutusta eriarvoisuuteen. Kirja tuo lisää näkökulmia köyhyyshyyskeskusteluun tarjoamalla ainutlaatuisen laaja-alaisen selvityksen huono-osaisuuden notkelmista sekä perusteellisen kuvauksen äärimmäisestä huono-osaisuudesta Suomessa peilaten sitä niin valtaväestön asenteisiin kuin politiikan vaikutuksiin. Kirja sisältääkin paljon huono-osaisuustutkimukseen liittyvää käsitteistöä ja teorioita. Useat kuvat ja kaaviot tiivistävät laajoja kokonaisuuksia helpommin käsiteltäviksi ja ymmärrettäviksi ilmiöiksi ja tuovat selkeyttä laajaan, ajoittain monimutkaiseenkin, aiheeseen.

Saari pyrkii kuvaamaan huono-osaisia enemmän tekijöinä ja toimijoina kuin objekteina. Tämä ilmenee usein muun muassa kuvainnollisista ilmaisuista. Vaikka kirjan otsikko antaa ymmärtää,

että huono-osaiset elävät “yhteiskunnan pohjalla”, kirja kuvaa huono-osaisten elämää yhteiskunnan “notkelmissa” luoden lukijalle mielikuvaa tilasta, johon on päädytty eri tavoin ja reitein. Kirja tekee tämän syyllistämättä sen enempää yksilöä negatiivisista valinnoista tai poliittisia päättäjiä notkelmien muodostumisesta. Objektiviselle eri mittareiden ja tutkimustulosten kuvaamiselle antavat hyvin vastapainoa tutkimusprojekteissa haastateltujen asunnottomien sekä työntekijöiden lyhyet tarinat. Nämä muodostavat kuvan itse ihmisistä numeroiden ja mittareiden takana. Esimerkiksi kuvaus huono-osaisten sosiaalisten verkostojen merkityksestä antaa hyvin pinnallisen kuvan ihmisten elinoloista, kun taas henkilöiden oma kuvaus asunnottomuudesta ja siihen liittyvien verkostojen roolista antaa teorialle käytännön kasvot ja täten tuo huono-osaisten arkea lähemmäksi lukijaa.

Huono-osaisten arki ja mahdollisuudet ovat hyväosaisille usein tuntemattomia. Kirja kuvaa kattavasti, miten huono-osaisuus nähdään Suomessa, millaiset asenteet lisäävät kuilua valtaväestön ja huono-osaisten välille ja miten tämä kuilu ehkäisee muutoksen syntyä. Valtaväestö voi kokea huono-osaiset “muukalaisina” eli heidän elämäntapansa ja elintasonsa ovat vieraita ja tuntemattomia, ja harvoin

valtaväestöön kuuluvalla on lähipiirissään äärimmäistä huono-osaisuutta kokenutta henkilöä. Tämän vuoksi on helppo kokea huono-osaisuus kaukaiseksi ilmiöksi, joka ei kosketa itseä, mistä seuraa lisääntyvää sosiaalista etäisyyttä. Huono-osaiset voidaan nähdä myös itse vastuullisina tilanteestaan, ansiottomina tai laiskoina, jolloin ei koeta myötätuntoa heitä kohtaan vaan syntyy empatiakuilu. Sosiaalinen etäisyys ja empatiakuilu toimivat osaltaan huono-osaisuuden taustatekijöinä ja ovat syitä lisääntyneeseen huono-osaisuuteen.

Poliittisessa keskustelussa eriarvoisuus ja huono-osaisten elinolot ovat keskeisiä hyvinvointivaltion ”vihollisia”. 1990-luvun jälkeen eriarvoisuus sekä kuilu valtaväestön ja huono-osaisten välillä kasvoi, vaikka yleisesti Suomessa oli meneillään nousukausi. Tämän vuoksi poliittisen järjestelmän nostaminen keskusteluun on yksi kirjan keskeisin anti huono-osaisuustutkimukselle. Vaikka Saari mainitsee esipuheessa, että on nykyään varovaisempi poliittisten “suositusten” ja kannanottojen suhteen, on kirja erittäin voimakas kannanotto. Se kertoo, millaiset politiikat lisäävät eriarvoisuutta, mitä siitä voi seurata ja millaisilla keinoilla huono-osaisuutta voitaisiin vähentää. Poliittinen näkökulma huono-

osaisten elämän edellytyksiin kulkee kirjassa mukana alituisesti, mutta Saari ei kritisoi yksittäisiä poliittisia päätöksiä tai tuo puoluepolitiikkaa keskusteluun. Sen sijaan kirja pyrkii nostamaan esiin objektiivisesti eri järjestelmien ja palveluiden roolin ja merkityksen huono-osaisten elämän edellytysten parantamisessa ja huonontamisessa. Saari ottaa kirjassaan kantaa siihen, millainen politiikka edistää huono-osaisten asemaa, ja tuo voimakkaasti esille myös sosiaalipoliittisten päätösten negatiiviset vaikutukset huono-osaisuuteen.

Yksi keskeinen huono-osaisuuden yhteiskunnallinen ja poliittinen aihe Saaren kirjassa on julkinen vastuu huono-osaisuuden kitkemisestä. Useat kansainväliset sopimukset, jotka Suomikin on allekirjoittanut, velvoittavat julkista valtaa harjoittavaa tahoa lieventämään ja poistamaan eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta. Saari korostaakin, että suuret erot elintasossa, elämäntavoissa ja elämänhallinnassa huono-osaisten ja valtaväestön välillä “eivät kerro onnistuneesta yhteiskunnasta ja politiikasta”. Pirstaleinen palvelujärjestelmä ja huono-osaisuuden kategorisointi vaikeuttavat palveluiden käyttöä ja avun saantia, jolloin lopputuloksena voi olla negatiivisen leiman saanut yksilö tai perhe, joka on jäänyt näinkin

kattavan palvelujärjestelmän jalkoihin. Poliittiset päätökset ja muutokset palvelujärjestelmässä voivat kuitenkin vaikuttaa huono-osaisiin vasta vuosien viiveellä, mikä vaikeuttaa vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden mittaamista ja arviointia.

Kirja tarjoaa monipuolisen katsauksen huono-osaisuudesta Suomessa sekä sen yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista tekijöistä ja kuvaa ilmiötä selkeästi ja ymmärrettävästi. Tämän vuoksi kirja sopii myös henkilöille, joille aihe on tuntemattomampi. Vaikka media on nostanut yksittäisiä tapauksia ja henkilöitä esille ajoittain hyvinkin yksityiskohtaisesti, tuo kirja laaja-alaisempaa näkemystä suomalaiseen huono-osaisuuteen. Kirja tuo esille viimeaikaisia tutkimustuloksia ja laajemman yhteiskunnallisen kontekstin, minkä avulla huono-osaisuuden ehkäiseminen ja vähentäminen saa uutta perspektiiviä. Tästä huolimatta voi kirja jäädä liian kuvailevalle tasolle alan asiantuntijoille. Kirjan huono-osaisuuden perusteellinen käsittely tarjoaa oivan mahdollisuuden lisätä tietoa ja ymmärrystä yhteiskunnan notkelmissa elävien ihmisten elämästä sekä siitä, miten yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat juuri tähän alati kasvavaan ihmisjoukkoon.

Heta Pöyliö